

Trencsén vármegyei úrbéri összeíró biztosok nevei (Mária Terézia úrbérrendezése idejéből)

A XVIII. század második felében az európai perifériának sajátos jelensége volt a felvilágosult abszolutizmus. E kormányforma alapvető célja az volt, hogy bizonyos korlátozott reformok útján segítsen leküzdeni ezeknek az országoknak az elmaradását az északnyugat-európai centrumtól, mely ekkor az európai fejlődés élén haladt. A ráció szerinti elrendezés elve vezette a kormányzatokat a társadalompolitikájában is. Mária Terézia a földesúr-jobbágy közti viszonyt is felemelte a magánjogról a közjog szintjére és az állam részéről pontosan körülhatárolta a parasztok szolgáltatásait, amit azok az általuk birtokolt földdel arányosan teljesítettek.

Az úrbéri rendelet 1767. június 14-én egyidőben jelent meg latinul, magyarul, németül, valamint a szlovákok cseh irodalmi nyelvén (vö. Vasvári Pál Társaság Füzetei 4. Nyíregyháza, 1991. 10–12, 40–41).

Az úrbéri szabályozást nem lehetett csak a nemesi vármegyékre bízni, ezért a reform végrehajtására királyi biztosokat neveztek ki – Trencsén vármegyébe Balogh Jánost. A királyi biztos ellenőrzése és aktív közreműködése mellett a vármegye tisztikara rendezési kerületekre osztotta fel a megye falvait, mezővárosait, s minden kerületbe általában egy szolgabíró és egy táblabíró küldött ki megfelelő számú és nyelvtudású írnok kíséretében. Ezek minden faluban összehívták a bírót, az esküdteket és a földbirtokos vagy képviselője jelenlétében eskü letétele után népnyelven kilenc kérdést adtak fel nekik. A kérdőpontokra adott válaszokat az úrbérrendező conscriptorok felolvasták a jobbágyok képviselőinek majd együtt hitelesítették azt. Ezen kívül a rendezést előkészítő vármegyei emberek összeírták az úrbéres parasztok által használt szántóföldeket, réteket, szőlőket, gyümölcsöket, irtásföldeket. Ezeknek az adatoknak a lejegyzése természetesen nevekhez kötődött. Az így keletkezett dokumentumok becses forrásai a történeti névtannak. Szerepel bennük az úrbéres viszonyban élő parasztok (jobbágyok, zsellérek, alszellérek) valamennyijének családi és keresztnéve, rögzítésre került bennük minden jobbágytartó nemes neve. Megtalálható bennük az adott település neve, amely többnyire a bentlakók által használt formában rögzítődött. A vallomásokban előfordulnak korabeli hely-, dűlő-, régió-, és víznevek, továbbá Magyarországgal szomszédos országok, tartományok, országrészek megnevezései.

Hajdú Mihály tanár úr tiszteletére készített közleményemben Trencsén vármegye által kiküldött úrbéri összeírók neveit mutatom be. Trencsén vármegye 384 falvának és 17 mezővárosának a kilenc kérdőpontra adott válaszait az összeírók szlovák nyelven jegyezték le, amiből 392 település bevallása őrződött meg (vö. Vasvári Pál Társaság Füzetei 4. Nyíregyháza, 1991. 13, 24, 265–273).

A vármegye által kiküldött vezető összeíró biztosok latin megnevezése: *conscriptor*, *exmissus conscriptor*, *deputatus conscriptor*, a segédösszeírók megnevezése pedig: *conscriptor*, *adjunctus conscriptor*, *exmissus conscriptor*. A vezető összeíró

biztosok általában a vármegye szolgabírói, a segédösszeírók a megyei táblabírák közül kerültek ki.

Összeírók nevei: *Stephanus Bacho, Josephus Bánóczy, Caspar Baross, Georgius Hodossy, Sigismundus Kelasany, Carolus Marsovszky, Nicolaus Marsovszky, Nikolaus Mednyánszky, Joannes Melcsiszky, Josephus Miticzky, Philippus Miticzky, Franciscus Nozdriczky, Nicolaus Podhorszky, Franciscus Ordody, Josephus Pongrácz, Carolus Sirmiensis, Michael Tuchinszky, Emericus Vagyon, Georgius Vietoris.*

Segédösszeírók nevei: *Josephus Bacho, Joannes Baross, Joannes Benyovszky, Franciscus Borcsiczky, Nicolaus Borcsiczky, Antonius Kardoss, Josephus Kruspier, Andreas Kvassay, Stephanus Majerszky, Josephus Marsovszky, Carolus Ordódy, Michael Rassovszky, Joannes Pracsek, Adamus Pongrácz, Lazarus Tersztyanszky, Josephus Vagyon, Ladislaus Vály*

Trencsén vármegyei szlovák helynevekből, szlovák képzésmóddal keletkezett családnevek: *Marsovszky* < szl. Maršov: m. Marsófalú; *Mednyánszky* < szl. Medné: m. Medne; *Melcsiczky* < szl. Melčice: m. Melesics; *Miticzky* < szl. Mitice Zemianske: m. Nemesmitic; *Nozdriczky* < szl. Nozdovice: m. Nozdovic; *Podhorszky* < szl. Podhorie: m. Vágerdőlja; *Tuchinszky* < szl. Tuchyna Zemianska: Nemestuchina; *Benyovszky* < szl. Beňov: m. Benyov; *Borcsiczky* < szl. Borčice: m. Borcsic; *Rassovszky* < szl. Rašov: m. Rassó; *Tersztyanszky* < szl. Trstie: m. Térnádasd.

Trencsén vármegyei szlovák helynévből, magyar képzéssel keletkezett név: *Bánóczy* < szl. Bánovce: m. Bán (Trencsén vármegye).

Trencsén vármegyei magyar helynévből, magyar képzéssel keletkezett név: *Kvassay* < m. Kvassó (Nemeskvassó): szl. Kvašov.

Egyéb származási helyre utaló nevek:

Magyar képzésűek: *Hodossy* < m. Hodos (Pozsony vármegye); *Ordody* < m. Ordód (Sopron vármegye); *Vály* < m. Vál (Fejér vármegye).

Latin képzésű név: *Sirmiensis* < l. sirmiensis 'szerémi'.

Bizonytalan, de valószínűleg helynévi eredetű családnév: *Kelasiny*

Foglalkozásnevek: *Bacho* < szl. bačo (a bača 'juhász' szó vocativusa); *Pracsek* szl. praček 'mosó férfi'; *Vietoris* < l. vietoris 'pintér(fia), bodnár'; *Kardoss* < m. kardos 'kardkészítő, katona'.

Apa keresztnévéből keletkezett családnév: *Pongrácz* < Pongrácz vő. KÁLMÁN BÉLA: A nevek világa. Bp. 1973. 21, 75.

Apa becézett keresztnévéből keletkezett családnév: *Baross* < szl. Baruch, Barnabas.

Szavajárási eredetű családnév: *Vagyon* < m. vagyon

Egyéb: *Kruspier* < n. Krusp(i)er 'göndör'. (MIZSER LAJOS szíves közlése alapján.)

A Trencsén vármegyei szlovák kis- és középnemesség családnéveit reprezentáló névanyag jelentős része Trencsén vármegyei szlovák helynevekből szlovák képzésmóddal létrejött, származási helyre utaló név. Trencsén vármegyei helység magyar nevéből, magyar képzéssel mindössze egy családnév található anyagunkban. Egy családnév pedig Trencsén vármegyei szlovák helynévi alakból magyar képzéssel keletkezett. E Trencsén megyei helységnevekre visszavezethető

családnevek azt is sugallják, hogy a középszintű adminisztrációt alkotó vármegyei nemesség zöme helyi eredetű volt. A Trencsén vármegyei *Sirmiensis* 'szerémi' családnév a Szerémség török hódoltatása utáni, délről északra tartó nemesi migrációt tükrözi. A szlovák képzéssel keletkezett családnevek mindegyike magyar helyesírású, lengyel, német hatást egyik sem tükröz, a cseh helyesírásnak pedig a *Tuchinszky* családnévben találtuk nyomát (vö. *ch*). A családnevek viselői ekkor még egyértelműen a *natio Hungarica* részének tartották magukat. *Hungarus* voltuk, a magyar nemesi nemzethez való tartozásukat tudatosan is vállalták azzal, hogy családnevüket magyar helyesírással használták, s nemcsak magyar nyelvű szövegkörnyezetben, de latin és cseh, ill. szlovák nyelvű iratokban is. Itt csak utalhatok rá, hogy a szlovák nyelvű úrbérrendezési iratokban s általában a XVIII. századi világi szlovák hivatali írásbeliség termékeiben egyéb családnevekhez kötődő hungarikumok is előfordulnak. Így pl. a magyar és a hungaro-latin írásgyakorlatnak megfelelően a szlovák szövegekben a családnevek ragozatlanok, s csak a keresztnév vesznek fel végződést. Az idézett összeíró biztosok utódai a Magyar Királyság alattvalóként a XIX. vagy XX. században s később a Csehszlovák Köztársaság állampolgáraként a *hungarus* helyesírású nevüket vagy megőrizték, vagy szlovák helyesírással adták vissza, attól függően, hogy a magyar vagy szlovák nemzetbe integrálódtak. Az identitástudat változása a családnevek helyesírására is befolyással volt. Azok a nemesi nevek, amelyekben a XX. század utolsó évtizedéig megőrződött a *hungarus* helyesírás, akarnok, nacionalista kutatók döntéseinek áldozataivá váltak (vö. *Hungaro-Bohemoslavica* 1. Szerk. SZARKA LÁSZLÓ. Bp. 1988). Sőt! A szlovák tudományosság visszamenőleg is célba vette a magyar helyesírású nevek megváltoztatását. A *Hodosy*, *Kvassay* típusú szlovák eredetű vagy szlovák, ill. szlovákiai vonatkozású neveket történeti kontextusban így adja vissza: *Vydranský* (*Hodos* ma *Vydrany*), *Kvašovský* (vö. JOZEF NOVÁK: *Rodové erby na Slovensku*. 1. Bratislava, 1980. 145, 178 stb.).

UDVARI ISTVÁN

A tolnai utcanevek (rendszer)változása

A hetvenes évek első felében – KIRÁLY LAJOS, ÖRDÖG FERENC, RÓNAI BÉLA és SZABÓ JÓZSEF társaságában – a Tolna megye földrajzi nevei című kötetben dolgoztunk a most hatvanéves HAJDÚ MIHÁLY-lyal, aki a hajdani Völgységi járás neveinek közzététele mellett, a mutató készítésében való részvételt is vállalta. A gyűjtés kezdete óta húsz év telt el; sok minden változott: politika, társadalom, gazdaság, nyomot hagyva a történelmet jelenítő, örökítő és felidéző földrajzi neveken is.

Oly korban élünk, amikor egyetlen emberöltő alatt többször is cserélődnek az egyazon helyre rögződő nevek, új névadási korszakok kezdődnek. Dolgozatunkban az 1988–1993-as évek közötti változásokat, az utak, utcák, terek, közök, sorok (a